

Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. №1(40). 2019. С. 97–100.

9. Троша Н. Дискурс української історії в щоденникових записах Олександра Довженка. *Філологічні науки*. 2013. №14. С. 53–59.
10. Шарова Т.М., Шаров С.В., Солоненко А.М. Видатні особистості української словесності. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2018. 254 с.
11. Щур О. Жінка і війна в кіноповісті Олександра Довженка «Україна в огні» *Магістеріум*. Випуск 61. Літературознавчі студії. 2015. С. 50–54.

Ченчик О.А.

здобувачка вищої освіти

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ІСТОРИЧНА ОСНОВА ТА ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ РОМАНУ Ю. МУШКЕТИКА «ГАЙДАМАКИ»

Анотація. У статті порушені питання особливостей твору Ю. Мушкетика «Гайдамаки». Акцентовано увагу на історичній основі твору та фактах, які закладені письменником у структурі роману. Наголошено, що Автор відтворив у романі історичне минуле та показав наскільки він знайомий із першоджерелами, оскільки домінантом у творі виступає людське життя, а не фактографія.

Ключові слова: роман, історія, поетика твору, історична основа, повстання, Ю. Мушкетик.

Chenchyk O. Historical Basis and History of Writing the Movie by Yu. Mushketyk «Haidamaky». The article raises the question of the peculiarities of work Yu. Mushketyk's «Haidamaky». Emphasis is placed on the historical basis of the work and the facts that are laid down by the writer in the structure of the novel. It is emphasized that the author recreated the historical past in the novel and showed how familiar he is with the original sources, as the dominant in the work is human life, not factography.

Key words: novel, history, poetics of the work, historical basis, uprising, Yu. Mushketyk.

Не одне століття український народ виборював свободу та спокійне життя. У ХХ столітті польська влада закріпилась на Правобережній Україні та почала вводити свої порядки – переселяли людей на спустілі від безперервних війн землі. Це призводило до того, що Правобережна територія України стала заповненою людьми. Саме тут почався активний розвиток ремесла, внутрішньої торгівлі, зростали міста, міцніли містечка, збагачувалось сільське господарство, а економічні та культурні зв'язки вже не були такими ослабленими.

Поміщицьке володіння зростало і не обходилося без феодальної експлуатації селян. На Правобережній Україні стрімким кроком зростала феодальне землеволодіння, розвивалися товарно-грошові відносини, тому і на селян накладалися численні повинності і побори. На рік селянам потрібно було відпрацювати 160 днів, це десь по три дні на тиждень вони відпрацьовували панщину. Поміщики дозволяли собі все, що хотіли: вони нікого не жаліли, ніколи нікому не співчували. Головне для них було це результат роботи за мізерну плату. Людей, які не слухали своїх поміщиків, просто катували, забороняли їм під час роботи навіть розмовляти. У такі часи можна вважати, що селяни були дешевою робочою силою, і саме таку проблему у художньому тексті розкрив Ю. Мушкетик [8, с. 106].

Творчість Ю. Мушкетика досліджували вітчизняні літературознавці. До аналізу його творчості долучаються і сучасні дослідники, яким цікава поетика художніх текстів письменника. Серед значної кількості вчених, літературознавців, хто вивчав творчу спадщину Ю. Мушкетика слід віднести: Бернадська Н., Волинський К., Дзюба М., Дончик В., Жулинський М., Павлюк Н., Ромас Л., Ромащенко Л. та ін.

Нині вивчати творчість письменника можна з урахуванням компетентнісного підходу, оскільки сучасні дослідники неодноразово наголошують на тому, що зміст освітніх програм модернізується, тому вимоги до здобувачів стають іншими. У результаті вивчити творчість письменника можна з урахуванням різноманітних сучасних методик та технологій. Сучасні науковці Шарова Т. та Шаров С. стверджують, що «значні суспільні зміни в країні та інтеграція України в європейський простір зумовили посилення інтересу до громадянської освіти, зокрема формування у підростаючого покоління громадянської компетентності [11, с. 283]. Читаючи твори української літератури можна виховати патріотів країни, які будуть вільно орієнтуватися в історії та не допускати розподілу України.

Твір Ю. Мушкетика роман «Гайдамаки», вийшов друком у 1957 році. Поява твору засвідчила, що письменник не залишив переосмислення історії

свого народу. Цей роман відзначався більш широким епічним розмахом у відтворенні історичної доби. Ю. Мушкетик не просто розповідає про певну історичну подію, а намагається розкрити її через долі героїв, додавши певного психологічного забарвлення кожному з персонажів. І кожний з героїв твору по-своєму трактує події загальнонаціонального значення [5, с. 177].

У романі «Гайдамаки» Ю. Мушкетик подав широкий фактографічний матеріал і в свій час цей твір був успіхом автора. Ю. Мушкетик глибоко переживав, розмірковував над долею України, над її трагічною історією. Художньо-історичному осмисленню гайдамаччини присвячений твір «Гайдамаки». Дослідниця Павлюк Н. акцентує увагу на тому, що «Історичною основою «Гайдамаків» є події Коліївщини, тому на початку твору автор називає одну з історичних причин цього повстання – Барську конфедерацію, зображено засновані польською шляхтою збройні союзи» [7, с. 12].

Ю. Мушкетик зосередив свою увагу на зображенні трагічного перебігу Коліївщини – найбільшим гайдамацьким рухам та їхніх фактичних закінчень, також формування портрету селян, які після довгих принижень почали відстоювати свої права та взяли за зброю. Перед читачем постають образи, які зазнали цих випробувань та знущань. Автор відтворив в цьому романі історичне минуле та показав наскільки він знайомий із першоджерелами, домінантом тут виступає людське життя, а не фактографія [9, с. 11].

У романі «Гайдамаки» Ю. мушкетик показав вміння розкривати можливі історичні і психологічні припущення наслідків Коліївщини, зв'язки минулого і сучасного. Ю. Мушкетик бачить своїм завданням не тільки передати хід історичних подій, а й дати змогу відчувати дух, що панував в ті часи, що спонукало людей до таких рішучих дій. Для письменника важливим є фольклор, адже фольклорна спадщина допомагає не лише дізнатися певні історичні події, а надає народні оцінки певних подій. Продовженням історичної епічної тематики за умов польсько-шляхетської окупації частини України слугують гайдамацькі легенди, пісні, оповідання й перекази [1, с. 194].

Ю. Мушкетик творчо у романі підійшов до народнопоетичної концепції гайдамацького руху. Так, уже епіграф до роману «Гайдамаки» – «Славен козак – Максим Залізник, славне наше Запоріжжя» – є домінантою ідейного змісту твору. Автор не показує нам широко картин кріпацького життя українського народу [6, с. 8]. Народну трагедію ми чуємо в «Гайдамаках» лише з фраз окремих героїв. Письменника наголошував на тому, що до гайдамацьких законів йшли звичайні люди, які не хотіли

миритися зі своїм ганебним становищем, терпіти ті страшні знущання панів [10, с. 132].

У романі «Гайдамаки» можемо помітити певну кількість героїв, панорамність зображуваних подій, композиційний монументалізм, вміло представлений сюжет, що вповні відповідає жанру твору. Ю. Мушкетик на відміну від інших письменників, показує самотність аналітичного підходу, пильну увагу до індивідуальної та колективної психології, а також мовностильові засоби з усіма багатствами. Показовими у творі є художні образи, які вміло подано автором з позиції персоніфікації кожної особистості.

Чи не найбільше в цьому плані займає місце образ Максима Залізняка. Письменник прагне досконало пов'язати історично-конкретне, національне із загальнолюдським, поставити перед читачем звичайну людину, а не лише видатну історичну особистість. Тому і у вирі історичний подій ми спостерігаємо за персонажем, як він себе поводить в бою з поляками, на переговорах, у складних ситуаціях, у звичайному спілкуванні з козаками на Січі, в стосунках з Оксаною або просто на самоті [3, с. 92].

Постать Максима Залізняка знаходиться в центрі подій, вона поступово змінюється, увиразнюється, міцніє і несе в собі найшляхетніші риси своєї нації – патріотизм, волелюбність, відвагу, ліризм і чутливість природи. Через образ Залізняка ми помічаємо бажання автора до фундаментальності, відтворення історії особистості, багатогранності. Дана історія зображена у поєднанні з аналізом визначних подій, що відбувалися в другій половині XVIII ст., на тлі тогочасних суспільно-політичних обставин. Найбільшим бажанням Ю. Мушкетика було зображення свого героя як втілення сутності етносу, що перебуває біля витоків власного самоусвідомлення [4, с. 60].

Будучи в ролі ватажка, Максим Залізник хоче об'єднати українські землі. Він вже розуміє, що коїться в душах побратимів, а головне в ньому живе віра, що все вони роблять правильно. Максим, що був обраний гетьманом, особисті інтереси підпорядковує інтересам народу.

Ю. Мушкетик прагне зрозуміти напругу мислення людини з її думками та почуттями, тому у другій частині він використовує здобутки внутрішнього мовлення, щоб було видно, як треба відтінити вирування суперечливих почуттів героя. Автора цікавила постать Залізняка, адже він був унікальною особистістю – сильним у військових справах, великим у стосунках з однодумцями, у коханні. Поступово до Максима приходять розуміння того, що на ньому лежить велика відповідальність з народ, адже він повірив йому, покинув все та пішов разом в цю страшну боротьбу. Енергійною та живою силою є нестримний історичний потік, а Залізник

нагадує сконденсовану міць цієї стихії, у ньому неначе згустилися століття народного стогону, зойку й бунту.

Ю. Мушкетик ставить акценти на людинознавчих, психологічних зрушеннях у засобах творення образу видатної історичної особистості, надає йому звучання – політичного й загостреного, а також надає нове ідейне забарвлення у поєднанні історичного і загальнолюдського. Ось в цьому є його новаторство. У письменника наявні також риси неоромантизму, тут є історичні факти, переплетення офіційного з пригодницьким.

Паралельно, разом з сюжетною лінією Максима Залізняка, письменник доповідає нам про Івана Гонту, його життєдіяльність. Ю. Мушкетик, говорячи про цю таємничу постать, одночасно вступає в діалог з читачем і говорить про волю і рабство, про добро і зло, про життя в цілому, про проблеми особистості і народу. З твору зрозуміло, що діалектико-синтезуюча манера художнього стилю Ю. Мушкетика більшою мірою позначилася саме на цьому образі. Можливо, що розробка письменника надзвичайно складної проблеми, яка упродовж певного часу займе одне з найважливіших місць у його творчості, проблема морального сумління пов'язана саме з Гонтою.

У романі Ю. Мушкетика «Гайдамаки» одна з визначних ознак полягає в тому, що гострота фабули тут підкоряється ідеям розкриття характеру, в дії, із зануренням в особисту психологію героя. Чи не найкраще ця ознака твору знаходить себе в образі Гонти. На нашу думку, найважливішим є те, що романіст показав як виросло повстання, переросло у національно-визвольну революцію, ідейним підґрунтям якої стала національна ідея з її провідним чинником – засадою української державності.

До утвердження простих істин приводять нас моральні уроки історичних романів Ю. Мушкетика. На абсолютну новизну не претендує думка про те, що будь-яке добре діло, навіть грандіозне, починається з вчинків доброї людини або висновок про необхідність активного гарту душі на громадські якості. Перед читачем постає уява ніби письменник повертає його до тих багатовікових джерел морального досвіду, заново показує, який тернистий шлях довелося пройти людині, усьому людству щоб досягнути набути «нематеріальні» цінності. Кожне покоління повинно самостійно зрозуміти ціну. Потреба уважніше подивитися в минуле та самовизначитись у потоці часу бере початок з сьогоденної необхідності [2, с. 3].

Ю. Мушкетик нагадує вдумливого аналітика, який має властивість проникати в суть явищ і фактів і узагальнювати. Такі висновки ми зробили за рахунок тих творів, основа яких базується на ґрунті реального буття. Якщо з уважністю читати твори Ю. Мушкетика, то у них ми з легкістю віднайдемо прикмети новаторства, модерну, пошуки оригінальних фабул,

свіжих прийомів, де не завжди під силу провести чітку лінію між традиційними засобами і новітніми.

У письменника присутній художницький смак, чуття міри і доцільності тому це не створює відчуття стильової еkleктики. Особливість Ю. Мушкетика в тому, що він може мислити глобально, осягати реальну дійсність, співчувати особам, які помилилися в житті. Однак, письменник не виправдовує своїх героїв, а пояснює причини їхніх дій та подає читачам психологічні портрети кожної особистості.

Література

1. Бернадська Н.І. Юрій Мушкетик: основні віхи життя і творчості. К., 2008. С. 194–199.
2. Волинський К. Син України: 3 міркувань про Юрія Мушкетика людину і письменника. *Літературна Україна*. 1999. 25 березня. С. 3.
3. Дзюба М. З криниці літ. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 92.
4. Дончик В. Заради свободи й незалежності рідного краю. *Дивослово*. 2004. №3. С. 59–63.
5. Жулинський М. Лист до Юрія Мушкетика: як роздуми про його творчість із нагоди 80-річчя. *Київ*. 2009. №3–4. С. 177–184.
6. Мушкетик Ю. Твори: в 2 т. К. : Дніпро, 1979. 459 с.
7. Павлюк Н. Історична проза Ю. Мушкетика: онтологічно-гносеологічний та аксіологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2016. 16 с.
8. Павлюк Н. Співвідношення історичної та художньої правди в повісті Ю. Мушкетика «Семен Палій». *Питання літературознавства*. 2013. №87. С. 106–117.
9. Ромас Л. Художнє осмислення національної самосвідомості в історичній прозі Юрія Мушкетика : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01 / Дніпропетровський національний університет. Д., 2006. 18 с.
10. Ромашенко Л. Історична проза: деміфологізація чи творення нових міфів? *Питання літературознавства*. 2003. Вип. 10. С. 132–133.
11. Шарова Т.М., Шаров С.В. Громадянська компетентність як необхідна умова розвитку демократичного суспільства. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14-16 червня 2018 р., м. Мелітополь)*. ФОП Однорог ТВ, Мелітополь, 2018. С. 283–286.